

УДК 811.161.2'243:37.02

МЕНТАЛЬНІ МАПИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Леся Назаревич

*Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
кафедра української та іноземних мов
вул. Руська, 56, кімн. 307, 46001, Тернопіль, Україна
тел.: 067 747 27 44
ел. пошта: lesia.te@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0566-9200>*

Галина Мацюк

*Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
кафедра української та іноземних мов
вул. Руська, 56, кімн. 307, 46001, Тернопіль, Україна
тел.: 096 390 11 32
ел. пошта: galuna.matsiuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8857-1857>*

Статтю присвячено використанню ментальних мовних карт у викладанні української мови як іноземної. Розглянуто їхню роль у розвитку зв'язного мовлення, зокрема в засвоєнні граматики, лексики та побудові висловлювань. Автори доводять, що ментальні карти сприяють систематизації знань, допомагають студентам візуалізувати граматичні конструкції та встановлювати логічні зв'язки між мовними одиницями. У статті проаналізовано різні типи ментальних карт, які були апробовані в Тернопільському національному технічному університеті та Вроцлавському університеті, зокрема карти «Будь ласка», «Любити», «Місцевий відмінок», «Гуляти», «Мій друг», «День Дмитра та Емми» та ін. Охарактеризовано їхні функції: візуалізація граматичних правил, активізація лексичного запасу, розвиток зв'язного мовлення у поєднанні з інтерактивними завданнями на різних платформах. Особливу увагу приділено інтеграції ментальних карт у тандем-навчання та їхній ролі в міжкультурній комунікації. Методологічною основою дослідження є текстоцентричний підхід, який передбачає використання ментальних карт як інструменту для поетапного ускладнення мовного матеріалу. У праці йдеться про вправи на зміну часових форм, побудову розповідей, порівняльний аналіз і творче моделювання мовленнєвих ситуацій. Також розглянуто можливості використання цифрових ресурсів для створення та модифікації ментальних карт, що дає змогу оптимізувати навчальний процес і підвищити мотивацію студентів навчатися самостійно. Зроблено висновок про ефективність ментальних карт у навчанні української мови як іноземної, оскільки вони поєднують традиційні й інноваційні методи, сприяють глибшому засвоєнню матеріалу та забезпечують інтерактивну взаємодію. Результати дослідження можуть бути використані в навчальному процесі УМІ для вдосконалення методики викладання та розширення арсеналу педагогічних технологій.

Ключові слова: ментальні карти, карти пам'яті, розвиток зв'язного мовлення, візуалізація, ключові слова, українська мова як іноземна, Xmind.

DOI:

Постановка проблеми. Пандемія та повномасштабне вторгнення Росії в Україну зумовили необхідність пошуку ефективних методичних підходів для збереження комунікації між викладачами та студентами у Тернопільському національному технічному університеті імені Івана Пулюя (ТНТУ). У цьому контексті ментальні карти стали дієвим інструментом для структурування мовного матеріалу, розвитку зв'язного мовлення та активізації мовної діяльності студентів. Використання

мап на заняттях УМІ позитивно впливає на швидке засвоєння нового матеріалу. Апробація ментальних мап у ТНТУ та Вроцлавському університеті підтвердила їхню ефективність, проте питання методичної інтеграції ментальних мап у систему викладання потребує глибшого аналізу. Це актуалізує необхідність дослідження ролі мап у навчальному процесі, розробки рекомендацій щодо застосування та оцінки їхнього впливу на опанування української мови іноземними студентами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використанню ментальних мап присвятили свої праці закордонні науковці: Борис Санто, Браян Твісс, Річард Фостер, Хоуп Хартман та ін. Праця Тоні Б'юзена «Мапа думок», що вийшла англійською у 1993 році, а в українському перекладі – 2021 року, є ключовою для розуміння цього методу. Автор пояснює суть мапи думок, її створення та функції, доводячи, що така форма конспектування значно ефективніша за лінійний запис: «Нотатки, записані у вигляді діаграми, mimoхить імітують нейронну структуру із розгалуженими дендритами, що виходять з ядра» [2 : 19].

В українській науці питанню ментальних мап та їх застосуванню на заняттях англійської мови, літератури, фізики, педагогіки та інших дисциплін присвятили свої праці науковці: Орда Олександра, Новицька Дарія, Ірина Шахіна, Роман Медведєв, Ірена Погребенник, Олена Пометун, Світлана Кулик, Олена Опанасенко, Анжела Гордєєва, Сюзанна Хачатрян, Валентина Ляшко, Тетяна Баланова та ін. Грунтовне дослідження застосування ментальних мап в УМІ провела Ольга Барабаш-Ревак, побіжно їх згадувала Леся Назаревич у контексті тандем-навчання та використання флешкарток. Водночас ця тема залишається недостатньо висвітленою. Зупинимося на працях, що є для нас орієнтиром. Орда Олександра та Новицька Дарія у статті «Інтелект-карти як ефективний метод навчання іноземної мови майбутнього інженера» доводять, що візуалізація навчального матеріалу сприяє глибшому засвоєнню лексики та граматики, а також підвищує мотивацію студентів [7]. Ірина Шахіна та Роман Медведєв у праці «Використання ментальних карт у навчальному процесі» аналізують цей метод, висвітлюють його історію, переваги та недоліки, а також методику створення ментальних мап. Автори наголошують, що ментальні карти сприяють структуризації матеріалу, розвитку критичного й креативного мислення [12]. Ірена Погребенник, розглядаючи ментальні карти у викладанні української мови та літератури в професійно-технічній освіті, підкреслює їхню роль у заповненні прогалін у знаннях, підвищенні особистісного розвитку студентів і покращенні взаємодії викладача й учнів, особливо під час аналізу літературних творів та написання власних висловлень [8].

Ольга Барабаш-Ревак у статті «Візуалізація мислення у процесі викладання УМІ: ментальні мапи» [15] ґрунтовно описала їх використання в навчальному процесі. Разом із доценткою катедри україністики Вроцлавського університету ми започаткували спільний проєкт, спрямований на розробку ментальних мап, які, на нашу думку, полегшують роботу викладачів і студентів. Для його реалізації обрали платформу «Xmind». Ольга Барабаш-Ревак на основі власного досвіду й анкетування студентів аналізує ефективність візуалізації навчального матеріалу через ментальні мапи, акцентуючи на їхній ролі в оптимізації навчання, розвитку критичного мислення, покращенні засвоєння лексичного та граматичного матеріалу. Самобутність дослідження полягає в практичному застосуванні ментальних карт у дистанційному навчанні, їх адаптації до потреб польськомовних студентів та

інтеграції в технологію скафолдингу (педагогічний підхід, що передбачає тимчасову підтримку студента в процесі навчання, яку поступово зменшують у міру того, як він набуває самостійності та впевненості), що підтримує поетапний розвиток мовної компетентності.

Виокремлення раніше не з'ясованих частин загальної проблеми. Попри активне використання ментальних мап у викладанні української мови як іноземної, їх інтеграція в аудиторний навчальний процес і розвиток комунікативних навичок студентів потребують подальшого дослідження. Також постає питання ефективності ментальних мап у самостійній роботі студентів: як вони допомагають опрацювати граматику, розширювати словниковий запас і формувати навички створення зв'язних висловлювань. Важливо розробити інтерактивні формати роботи, які заохочували б студентів активно використовувати матеріал поза заняттями. Поєднання ментальних мап із цифровими ресурсами (інтерактивні тести, вправи, аудіозаписи, відеоматеріали) відкриває нові можливості для самостійного навчання та самоконтролю. Слід дослідити мотиваційний аспект: наскільки ментальні мапи стимулюють інтерес студентів до навчання та сприяють довготривалому засвоєнню матеріалу.

Формулювання цілей статті. Наша мета – обґрунтувати доцільність використання ментальних мап у викладанні української мови як іноземної та їхнє значення для розвитку мовленнєвих навичок студентів на основі досвіду використання мап у ТНТУ. Для цього визначено основні функції та переваги мап для формування комунікативної компетентності іншомовців, розглянуто інтеграцію ментальних мап у тандем-навчання, а також запропоновано рекомендації щодо їхнього застосування із прикладами практичних завдань.

Виклад основного матеріалу. За останні п'ять років викладачі-мовники ТНТУ успішно адаптували навчальний процес у середовищі «Atutor». Це зробило заняття УМІ ефективними і зберегло зацікавленість студентів-іноземців до вивчення української мови. Впровадження онлайн-інструментів сприяло розвитку комунікативних навичок і творчого підходу до навчання. Без цифрових технологій та візуалізації, які розширили можливості інтерактивного навчання, за відсутності живого спілкування не вдалося б досягти позитивних результатів. Та попри активне впровадження цифрових технологій, роль викладача залишається центральною, оскільки саме він добирає інструменти навчання, модерує навчальний процес, забезпечуючи баланс між технологічною підтримкою та живою комунікацією. Ми створювали матеріали на платформах «Quizlet», «LearningApps» і «Wordwall», «Kahoot», «Padlet», «Miro», «Classtime» та ін. Детальніше про деякі з технологій ідеться у наших працях [4; 5; 6]. Найбільш апробованою є програма «Xmind». Ми обрали її тому, що вона дає змогу працювати в команді: створювати ментальні мапи, редагувати їх, використовувати для наочного пояснення граматики.

Важливим кроком у розвитку цифрового навчання в ТНТУ стало запровадження тандем-навчання між групою студентів-айтівців та студентами Дартмутського коледжу (США). Це міжнародне співробітництво створило унікальну платформу для міжкультурного та професійного обміну. Викладачі, які вдосконалили свої технічні навички під час пандемії, змогли модерувати навчальний процес. Студенти отримали можливість не лише взаємодіяти в онлайн-середовищі, а й працювати з авторськими напрацюваннями на онлайн-платформах, що сприяло розвитку їхніх мовних навичок та покращило ефективність співпраці між учасниками проєкту. Грамот-

не поєднання платформ допомагає структурувати навчальний матеріал, активізувати студентів і зробити навчання УМІ ефективним і динамічним. Поділяємо думку Ольги Барабаш, що інтерактивний підхід стимулює співпрацю студентів, дозволяє викладачеві керувати процесом і сприяє створенню нестандартних мовленнєвих завдань. Студенти практикують мову у вільній творчій атмосфері, що підвищує ефективність навчання [15]. Ментальні карти є дієвим інструментом для стислого, наочного й ефективного подання та засвоєння навчального матеріалу.

У процесі дослідження ми з'ясували, що нема єдиного терміна, який би окреслював візуалізовану граматику, лексику чи план тексту. У науковій та методичній літературі схеми, діаграми, інфографіка, інтерактивний сторітелінг, карти пам'яті, інтелект-карти, карти знань, карти мислення, семантичні карти називають ментальними мапами. Ми здебільшого дотримуємося саме такої дефініції. Ментальна карта (за Тоні Б'юзеном) – це діаграма, у центрі якої розташована головна ідея. На першому рівні від неї послідовно відходять підтеми, що, у свою чергу, стають центрами нових асоціацій. На другому рівні більш детально конкретизовано тему і так до периферії потенційно без обмежень. У процесі розширення ментальної карти окремі периферійні ідеї можуть перетворюватися на нові центральні елементи, набувати нової важливості. Це дає змогу переглянути початкову структуру з різних точок зору, що сприяє глибшому розумінню всієї системи взаємозв'язків у межах певної концепції [2]. Ментальна карта – це своєрідна схема або діаграма, яка використовується для візуального представлення або окреслення необхідної інформації (рис. 1).

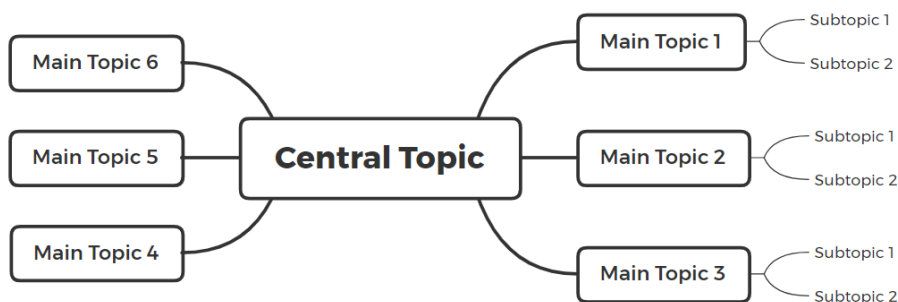

Рис. 1. Схема створення ментальної мапи

Поділяємо думку Ірини Шахіної та Романа Медведєва щодо переваг ментальних карт у процесі навчання: вони привертають увагу аудиторії та готують її до співпраці; роблять заняття такими, що приносять радість учасникам навчального процесу; матеріал на основі ментальних карт є гнучким, оскільки можна легко і без значних затрат часу вносити корективи; на відміну від лінійного тексту, вони не тільки зберігають факти, а й демонструють взаємозв'язки між ними, забезпечуючи глибше розуміння [12]. Важливу роль інтерактивності в навчальному процесі відзначає Ольга Барабаш-Ревак, зауважуючи, що «інтерактивність поєднує співпрацю мовленнєвих партнерів і керованість дій студентів з боку викладача, передбачає відмову від стандартних шляхів вирішення комунікативних завдань, забезпечує інтенсивну мовленнєву практику студентів у відносно вільній творчій атмосфері» [15 : 118].

Для прискорення процесу створення ментальних карт розроблено чимало комп'ютерних програм та вебсервісів, які дають змогу записувати важливі ключові слова в готові шаблони або створювати власні карти. У навчальному процесі ми використовуємо програму «Xmind», яка підтримує різноманітні схеми з широким вибором стилів, ліній, кольорів, піктограм і форм. Вона також надає низку корисних функцій, зокрема налаштування шрифту, перевірку орфографії, додавання зовнішніх посилань, аудіофайлів і кольорових позначок. Важливою перевагою є можливість одночасної роботи кількох користувачів над однією картою. Так, Ольга Барабаш-Ревак зауважила, що цю «функцію програми успішно випробувано під час співпраці з катедрою української та іноземних мов Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя. Xmind дозволяє синхронну побудову карти: одна особа працює оператором, який вводить потрібну інформацію в комп'ютер. Таким чином інтелект-карта стає результатом колективної праці, а можливість роздрукувати у потрібній кількості примірників дозволяє кожному учаснику використовувати її в своїй роботі» [15 : 125].

За Тоні Б'юзеном, ментальні мапи відображають принцип роботи нейронів мозку, а також сприяють швидшому та ефективнішому опрацюванню інформації. Автор книги «Мапа думок» переконує, що ментальні мапи активізують мозок; полегшують зосередженість на об'єкті вивчення; допомагають встановлювати зв'язки між ізольованими частинами інформації; дають чітке уявлення про деталі й забезпечують цілісне сприйняття матеріалу. Крім того, ментальні мапи дають змогу групувати й перегруповувати поняття, заохочуючи до порівняння між ними, а також вимагають зосередження на об'єкті, що сприяє перенесенню інформації з короткочасної пам'яті в довготривалу [2]. Зауважимо, що на власному досвіді переконалися, як за допомогою ментальних мап можна складні граматичні категорії української мови пояснювати просто. Наше завдання як викладачів-практиків полягало в тому, аби розвинути іншомовну компетентність студентів і спростити їм опрацювання складної інформації завдяки лексичним, граматичним, розмовним мапам, допомогти запам'ятовувати лексичні одиниці та граматичні форми, розвинути навички говоріння, письма, а також роботи з текстом (коли фінальним етапом опрацювання тексту було написання складного плану, а на основі цього переказ). Ми відштовхувалися від ідеї, що карти в освіті виконують «три потужні функції: а) як інструмент для презентацій (бажана альтернатива PowerPoint), б) як спосіб укладання плану тексту, в) як навчальний засіб (обробляючи мову, картографічне мислення робить українську як іноземну доступнішою для тих, хто нею не володіє)» [15 : 122]. Крім того, власним прикладом ми заохочували студентів робити із складних карт свої персональні, прості. Спершу іншомовці редагували готову мапу, відсікаючи все зайве із запропонованих варіантів, залишаючи тільки ті лексеми, які саме вони використовуватимуть під час висвітлення теми.

Рис.2. QR-код веде до ментальної мапи «Будь ласка» (с) Л. Назаревич

Ментальні карти застосовували для: 1) опрацювання великих масивів лексики шляхом її поділу на тематичні сегменти в межах загальної схеми; 2) засвоєння граматичних правил, зокрема парадигм відмінків та прикметників; 3) розвитку навичок усного монологічного мовлення, де карта слугувала вербальною опорою. Розглянемо практичне використання ментальних карт на прикладі поступового ускладнення матеріалу для студентів. Під QR-кодом на рис. 2 зображено карту, яка візуалізує граматичні та лексичні конструкції. Цю карту ми використовували, коли пояснювали правила вживання конструкції *будь ласка* у поєднанні з виразами *дай* та *покажи*. На дистанційному занятті викладач пропонував доповнювати другу колонку словами, які відомі студентам. У процесі роботи студенти не лише запам'ятали конструкції «*Дай, будь ласка, книжку!*», «*Покажіть, будь ласка, центр!*», а й повторили лексику та природно засвоїли вживання знахідного відмінка.

Використання візуальних схем особливо корисне під час опрацювання дієслівних форм, тому що дає можливість іншомовцям побачити принципи граматичних змін і полегшити процес запам'ятовування. У програмі «XMind» є можливість налаштувати форматування, виділяти кольором закінчення та суфікси, додавати графічні елементи, посилання та навіть аудіофайли. Однею з ключових переваг такого підходу є можливість згортання та розгортання гілок, що дозволяє викладачеві адаптувати матеріал до рівня студентів, подаючи інформацію поступово, від простого до складного.

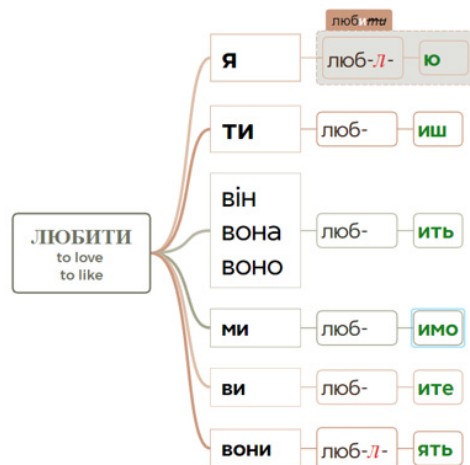

Рис. 3.1 Фрагмент ментальної мапи «Любити» (с) Л. Назаревич

Під час вивчення особових форм дієслова *любити* центральний елемент мапи представлено у формі інфінітива, а від нього розходяться гілки із займенниками (*я, ти, він / вона / воно, ми, ви, вони*), до яких додаються відповідні форми дієслова. Для кращої наочності виділяємо закінчення кольором або іншим графічним способом, що сприяє швидшому засвоєнню матеріалу (рис. 3.1).

Тоні Б'юзен зауважує, що саме колір у поєднанні зі словом активізує роботу обидвох ділянок мозку. Дієслово *любити* керує знахідним відмінком, тому до мапи додаємо гілки з іменниками, що змінюються відповідно до правил граматики. Виділяючи кольором закінчення, демонструємо, як іменники жіночого роду

змінюють свої форми: *музика* → *люблю музику*, *історія* → *люблю історію*. Іменники чоловічого роду, що позначають істоти, набувають закінчення *-а* або *-я*: *брат* → *люблю брата*, *дідусь* → *люблю дідуся*. Водночас для іменників чоловічого роду, що позначають неістот (*університет*, *клас*) форма залишається незмінною. Така візуалізація сприяє розумінню закономірностей керування дієслова та допомагає студентам уникати помилок у мовленні, адже одразу ж після опрацювання цієї теми вони складають речення, а згодом – тексти. Після опанування базових структур варто запропонувати інокомунікантам самостійно створювати аналогічні мапи для інших дієслів *робити*, *пояснювати*, *слухати* та ін. Працюючи з мапою, легко засвоїти мовні правила і застосовувати їх на практиці. На *рис. 3.2* через QR-код показуємо мапу сполучуваності дієслова *любити* з іншими дієсловами.

Рис. 3.2 QR-код веде до ментальної мапи «Любити» (с) Л. Назаревич

На мапі структуровано дієслівні сполучення, які показують, що після «любити» можуть вживатися як іменники в знахідному відмінку (*любити книжку, музику, природу*), так і неозначена форма дієслова (*люблю читати, писати, слухати*). Робота з цією мапою може передбачати декілька етапів: спочатку студенти доповнюють її словами, поступово формуючи прості речення, а згодом ускладнюють конструкції, додаючи другорядні члени речення. Завдання викладача модерувати, коригувати і пропонувати варіанти трансформації: наприклад, змінювати особу дієслова (*я люблю* → *ми любимо*), заперечувати висловлювання або будувати запитання.

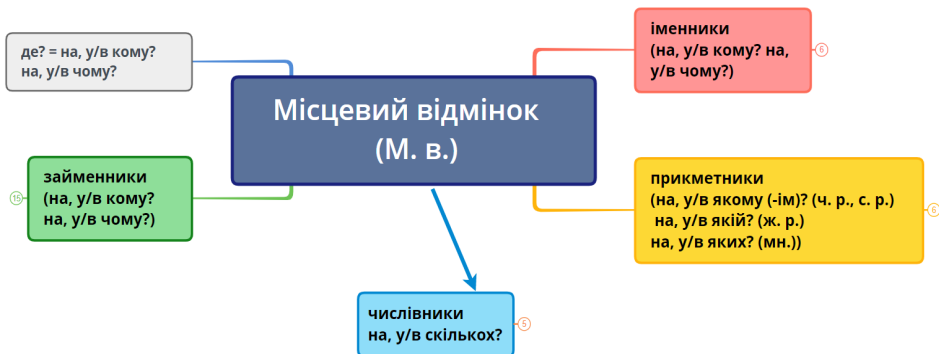

Рис. 4.1. Перший та другий рівні ментальної карти «Місцевий відмінок» (с) Г. Мацюк

Одна карта, за умови вмілого її використання, сприяє розвитку граматичної компетентності студента та розширенню активного словникового запасу. Розглянемо приклади окремих етапів і компонентів створення ментальних карт, призначених для наочної демонстрації граматичних особливостей української мови як іноземної

на матеріалі теми «Місцевий відмінок в українській мові». У центрі ментальної карти розміщено ключову тему: «Місцевий відмінок (М. в.)». Від неї відходять основні гілки другого рівня, що охоплюють такі аспекти, як «Питання М. в.», «Іменники», «Прикметники», «Числівники» та «Займенники». Ці складові сформовано у вигляді пов'язаної вузлової структури, що логічно відображає взаємозв'язки між граматичними категоріями (рис. 4.1). Наступним етапом є додавання підгілок, які розкривають деталі, а саме, особливості відмінювання іменників, прикметників, займенників і числівників у місцевому відмінку. У процесі роботи над ментальними картами ми доповнили та розширили початкову концепцію Тоні Б'юзена, розвиваючи її відповідно до граматичних особливостей української мови. Для тих, хто самостійно опрацьовує цю тему, ми подали початкові форми слів-прикладів у місцевому відмінку. Ментальна карта дає змогу візуально показати граматичні особливості місцевого відмінка, винятки, особливості чергування та приклади використання слів окремими гілками (рис. 4.2). Тривала «подорож» мапою допомагає краще засвоїти матеріал і зосередитися на ключових моментах.

Рис. 4.2. QR-код веде до ментальної мапи «Місцевий відмінок» (с) Г. Мацюк

Окремі блоки ментальної карти можна використовувати як самостійний матеріал для різноманітних завдань у межах загальної теми. Наприклад, під час опрацювання місцевого відмінка іменників студенти поступово засвоюють пов'язані з ним граматичні категорії прикметників і займенників. Особливо зручно за допомогою такої ментальної карти практикувати і (або) закріплювати використання конструкцій, які поєднують: прикметник з іменником, присвійний займенник з іменником, а особливо присвійний займенник, прикметник та іменник. Цей матеріал є складним для іноземців, тому потребує детального опрацювання. Варто зазначити, що весь проєкт не слід одразу відкривати студентам у повному обсязі. Доцільніше опрацьовувати кожен блок окремо, поступово поєднуючи блоки у складніші мовні структури. Для кращого засвоєння матеріалу рекомендуємо спочатку ознайомитися з відмінюванням іменників, після цього перейти до прикметників і займенників у місцевому відмінку. Складання власних словосполучень, речень і текстів – наступний етап. Такий підхід сприяє системному засвоєнню граматичного матеріалу та розвитку мовленнєвих навичок.

Не менш важливим під час вивчення УМІ є використання ментальних карт, де відображено особливості дієслівного керування. У процесі роботи з дієсловами використовуємо два види таких карт. Пропонуємо іншомовцям працювати зі словником (лексичними схемами). Програма «Xmind» дає можливість будувати схеми в різних форматах. Зупинимося на матриці (стовпчиковій структурі / matrix (column)) (рис. 5), де ключова інформація розташована на перетині рядків і стовпців. Такий формат дає змогу систематизувати мовні одиниці та візуалізувати взаємозв'язки між

ними. У карті подано дієслова, що керують місцевим відмінком. Дієслова згруповані парами за видовою ознакою: недоконаний і доконаний вид. Це, а також приклади, дають можливість простежити граматичні закономірності та зрозуміти відмінності у вживанні. До кожного дієслова додано особові закінчення теперішнього часу (для недоконаного виду) та майбутнього часу (для доконаного виду). Окрім того, дієслова подано з наголосами, які, як відомо, складно запам'ятати іншомовцям. Приклади в таблиці не лише демонструють видові пари дієслів і їхню сполучуваність із місцевим відмінком, а й слугують орієнтиром для практичних завдань. На їхній основі студенти виконують вправи на зміну виду дієслова, доповнення речень, утворення питальних конструкцій, складання власних висловлень за аналогією. Також можливе використання таблиці для рольових діалогів, письмових робіт і аудіювання, що сприяє закріпленню граматичних конструкцій. Поєднання теорії та практики важливе для формування мовленнєвих навичок студентів.

Рис. 5. QR-код веде до ментальної мапи «Дієслова + місцевий відмінок» (с) Г. Мацюк

Другий вид карт показує, як правильно використовувати дієслово в різних мовних конструкціях. У центрі мапи «Гуляти» (рис. 6) радіально розходяться гілки із запитаннями, які визначають, у якому відмінку, з яким прийменником треба вживати залежне слово.

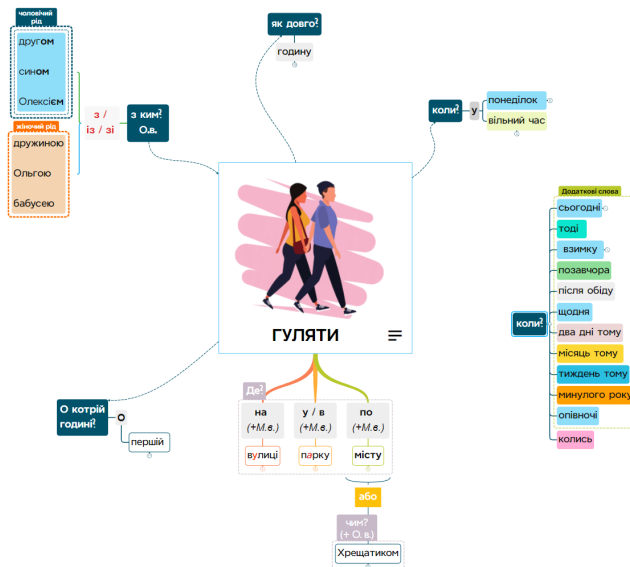

Рис. 6. Ментальна карта дієслова «Гуляти» (с) Л. Назаревич

Тут же у правому нижньому кутку великого квадрата є інтерактивна таблиця-акріплення матеріалу використовуємо поступове ускладнення речень, підказка з усіма формами і часами дієслова. Під час вивчення місцевого відмінка подаємо запитання *де?* від дієслова до залежного іменника та працюємо зі словосполученнями: *гуляти на вулиці, гуляємо в парку, гуляють по місту*. Окремо пояснюємо вживання прийменників *у / на / по*. Для з Спочатку студенти складають коротке речення з 5 слів, наприклад: *Я гуляю в парку*. Додаємо запитання: *Коли ти гуляєш (гуляв / гуляла) в парку?* Кожен присутній на занятті вибирає один варіант із можливих і зачитує речення, наприклад: *Я гуляю в парку щодня після обіду*. Уточнюємо: *О котрій годині ти гуляєш?* → *Я гуляю в парку щодня після обіду о першій годині*. Додаємо ще один елемент: *З ким і як довго ти гуляєш?* → *Я гуляю в парку щодня після обіду о четвертій годині з псом*. Іншомовці озвучують свої варіанти, а викладач за потреби редагує. Також пропонуємо змінювати порядок слів у реченні, щоб інокомунікантам було легше зрозуміти структуру і специфіку українського мовлення.

Залучені до роботи з мапами легко будують речення, оскільки мають чітку схему та вибір слів. До кінця тижня вони не лише запам'ятовують лексику, а й упевнено орієнтуються в розташуванні слів на карті, що суттєво прискорює виконання завдань. Завершуємо вправу грою: учасники змагаються, хто складе найдовше речення за мінімальний час. Це додає мотивації, створює позитивну атмосферу та стимулює швидке мовлення. Для розширення мовних можливостей і збагачення словникового запасу до ментальної карти додано фразеологізми із дієсловом «гуляти». Щоб закріпити набуті знання, повторити й автоматизувати вивчене, пропонуємо через QR-коди зчитати домашнє завдання з серії граматичних вправ і текстів на платформі «LearningApps», що допомагає практикувати мову інтерактивно та самостійно. Ментальні мапи можна застосовувати для розвитку граматичних навичок. Наприклад, студенти повторюють дієслово в усіх часах та особах; складають речення; змінюють структуру речень шляхом додавання нових елементів (*гуляти + з ким + коли + де + як довго*); створюють найдовші, найсмішніші та найабсурдніші речення. Цей навчальний інструмент варто використовувати не лише в аудиторії, а й для самостійної роботи. Додатковим елементом ментальних карт може бути зображення, яке відіграє важливу роль у запам'ятовуванні інформації. Тоні Б'юзен, розробник концепції ментальних карт, наголошував, що зорове мислення має потужний вплив на когнітивні процеси, а використання образів активізує роботу обох півкуль мозку та сприяє кращому засвоєнню матеріалу. Автор рекомендує поєднувати текст із символами, малюнками та асоціативними елементами. Колір допомагає структурувати інформацію, підкреслювати ключові моменти, покращувати концентрацію уваги та стимулювати креативність. Різні кольори для основних гілок мапи розподіляють інформацію логічними блоками. Крім того, візуальні ефекти (рамки, стрілки, виділення) посилюють логічні зв'язки між елементами.

Карти для розвитку зв'язного мовлення та створення текстів теж посідають вагомe місце в методиці викладання УМІ. На прикладі ментальної карти «Мій друг» (рис. 7.) покажемо, як у процесі роботи в інокомуніканта поступово формуються навички усного та писемного мовлення. Такі карти спрямовані на роботу з текстом від найпростіших конструкцій до складніших висловлювань. Згодні з думкою Ганни Швець, яка наголошує на важливості текстоцентричного підходу в навчанні української мови як іноземної. Текст є не лише об'єктом вивчення, а й ключовим

засобом розвитку мовленнєвих навичок, що забезпечує поступовий перехід від засвоєння окремих мовних одиниць до їх активного використання в комунікації. Ця ідея реалізується на всіх рівнях навчання – від початкового до просунутого, адже навіть студенти, які тільки-но починають вивчати українську, можуть працювати з текстом: «...практично з перших уроків української мови як іноземної викладач спрямовує студентів на створення текстів (спочатку це мікродіалоги на кшталт «Він студент. – А вона? – Вона теж студентка»), а з часом – більші й складніші монологічні та діалогічні висловлювання). Відповідно текстова основа навчання актуальна не лише для іноземних студентів середнього та високого рівнів володіння українською мовою (таку думку обстоюють окремі методисти), а і для інокомунікантів-початківців – принцип текстоцентризму діє на всіх етапах навчання і є обов'язковим для всіх елементів системи навчання» [13 : 147]. Текстоцентризм підтверджує доцільність використання ментальних карт для розвитку зв'язного мовлення. У цьому контексті ментальна карта «Мій друг» (рис. 7) є ефективним інструментом, який допомагає студентам структурувати мовлення та створювати зв'язні висловлювання. Робота з нею передбачає поступовий розвиток нарощення тексту. На першому етапі студент працює з підказками (ключовими словами, словосполученнями). Далі перетворює їх у повноцінні речення та починає будувати логічно зв'язні висловлювання. Наступний етап – розширення тексту, включення опису характеру, зовнішності, захоплень тощо. Фінальний етап – самостійне мовлення: студент розповідає про друга з опорою лише на основні ключові слова. Отож, мапи допомагають не лише вивчати мовні конструкції, вони ще й формують навички зв'язного мовлення.

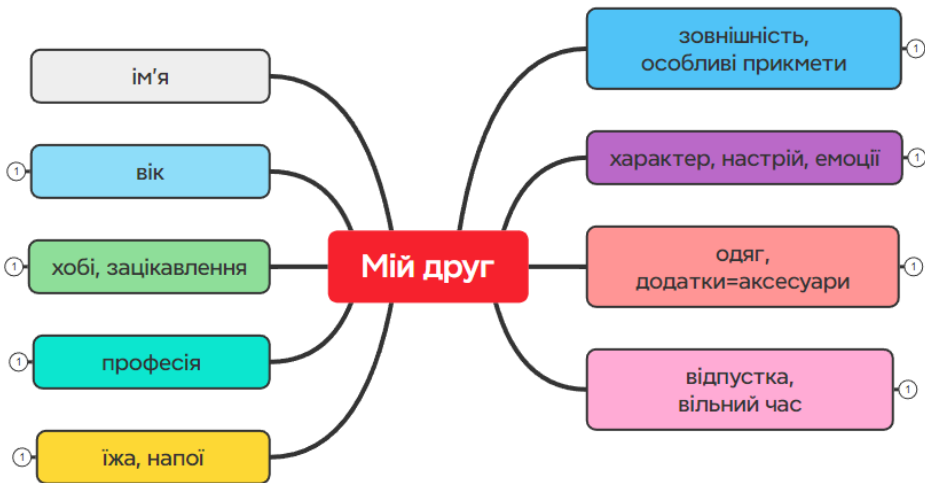

Рис. 7 «Мій друг» (с) О. Барабаш-Ревак

У процесі навчання УМІ важливо створювати умови для засвоєння лексичних і граматичних навичок, а також формувати вміння будувати зв'язні висловлювання. Як слушно зауважує Мирослава Шевченко, «українську мову іноземні студенти опановують передусім в умовах навчального середовища, вона для них не виступає елементом звичного мовного й соціального простору, тому накопичення мовленнєвого досвіду відбувається не спонтанно, а завдяки виконанню великої

кількості різноманітних завдань» [14 : 252–253]. Одним із таких ефективних завдань є робота з ментальними мапами, які сприяють розвитку говоріння. Це добре ілюструє мапа «День Дмитра та Емми» (рис. 8), створена для формування навичок опису щоденних дій, відпрацювання часових форм дієслів, розширення словникового запасу та покращення монологічного й діалогічного мовлення.

Рис. 8. QR-код веде до ментальної мапи «День Дмитра та Емми» (с) Л. Назаревич

Рис. 8.1. QR-код веде до колекції онлайн-вправ

Робота з нею передбачає поступове ускладнення мовного матеріалу. На першому етапі студенти знайомляться з дієсловами, що описують повсякденні дії, та вчать їх правильно відмінювати в теперішньому, минулому та майбутньому часах. Використовуючи мапу, вони складають прості речення, поступово додаючи обставини часу, місця, способу дії. Наприклад, перше речення «*Дмитро снідає*» може бути розширене до «*Дмитро снідає щоранку о сьомій годині*», а далі до «*Дмитро снідає щоранку о сьомій годині на кухні, п'є каву з молоком та їсть бутерброди*». Важливо, що викладач на цьому етапі допомагає студентам будувати правильні синтаксичні конструкції, коригує помилки та пояснює нові слова. Згодом студенти навчаються змінювати особу, вид і час дієслів, заперечувати, ставити запитання та будувати складніші конструкції. Варто окремо опрацювати порівняльні структури, що дають змогу зіставити розпорядок дня Дмитра та Емми (наприклад, «*а ось у Емми...*», «*на відміну від Дмитра...*», «*як і Дмитро, вона...*»). Завершальний етап роботи передбачає самостійне створення текстів. Використання QR-кодів (рис. 8.1) надає доступ до інтерактивних вправ. Студенти виконують різні завдання, зокрема розповідають про розпорядок дня іншої людини (замість Дмитра та Емми створюють нових персонажів); перетворюють текст із теперішнього часу на минулий чи майбутній; пишуть два варіанти коротких історій про життя Емми та Дмитра в доконаному і недоконаному виді; створюють розширені тексти, вводять більше деталей та прикметників; порівнюють день Емми і Дмитра; беруть участь у рольовій грі: один студент грає роль Дмитра чи Емми, а інший ставить йому / їй запитання як журналіст. Таким чином, навчання переходить від роботи з окремими мовними одиницями до побудови повноцінного зв'язного мовлення, що відповідає принципу текстоцентризму.

Висновки. Ментальні мапи є ефективним інструментом у викладанні української мови як іноземної. Вони допомагають засвоювати граматичні структури, розвивати мовлення та сприяють інтерактивному навчанню. Візуалізація граматичних правил і лексичних зв'язків полегшує розуміння складних мовних категорій та покращує запам'ятовування. У ТНТУ та Вроцлавському університеті ментальні мапи апробували в тандем-навчанні, що сприяло засвоєнню лексики, граматики та розвитку комунікативних навичок. Використано авторські мапи Ольги Бара-

баш, Галини Мацюк і Лесі Назаревич, які застосовували для пояснення граматики, відпрацювання дієслівних форм і формування зв'язного мовлення. У статті подано посилання на всі мапи, щоб викладачі УМІ могли інтегрувати їх у навчальний процес. Завдяки своїм перевагам ментальні мапи поєднують традиційні й інноваційні методи, сприяючи ефективному засвоєнню української мови.

Список використаної літератури

1. Баланова Т. Застосування технології «Mind Map» на заняттях з англійської мови. *Трансформації в українській освіті і наукових дослідженнях: світовий контекст* : матеріали Міжнародної наукової конференції, Умань, 25–26 трав. 2017 р. Умань, 2017. С. 13–17.
2. Б'юзен Т. Мапа думок. Докладний посібник із вивчення і застосування найпотужнішого інструмента мислення у світі. Львів : Видавництво Старого Лева, 2021. 224 с.
3. Ляшко В. Ментальні карти як засіб структурування та візуалізації навчального матеріалу на уроках української мови та літератури. *Педагогічні обрії*. 2022. № 2 (122). С. 45–51.
4. Мацюк Г. Особливості формування українськомовної комунікативної компетентності іноземних здобувачів вищої освіти. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти*. 2022. Вип. 40. С. 67–79.
5. Назаревич Л. Від слів до фраз: роль флешкарток у формуванні мовленнєвих навичок студентів на заняттях української мови як іноземної. *Причорноморські філологічні студії*. 2024. № 6. С. 44–51.
6. Назаревич Л. Тандем-метод у навчанні української мови як іноземної: досвід взаємодії. *Українська мова у світі : збірник VIII Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів, 21 серп. 2024 р. Львів, 2024. С. 109–115.
7. Орда О., Новицька Д. Інтелект-карти як ефективний метод навчання іноземної мови майбутнього інженера. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Психологія*. 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 230–234.
8. Погребенник І. Ментальні карти при викладанні української мови і літератури у закладах професійно-технічної освіти. *Українська професійна освіта*. 2018. № 4. С. 70–76.
9. Стандарт державної мови «Українська мова як іноземна. Рівні загального володіння А1 – С2». Київ : Нацкомісія зі стандартів державної мови, 2024. 139 с.
10. Станкевич Н. Українська мова як іноземна: методика навчання видів мовленнєвої діяльності : навч. посіб. Львів, 2022. 184 с.
11. Хачатрян С. Карти знань, їх призначення, редактор карт знань. Режим доступу : <https://www.kievoit.ippo.kubg.edu.ua/kievoit/2013/37/37.html> (дата звернення: 10.02.2025).
12. Шахіна І., Медведєв Р. Використання ментальних карт у навчальному процесі. *Наукові записки. Серія : Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2015. Вип. 8 (3). С. 73–78.
13. Швець Г. Принцип текстоцентризму в навчанні української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2015. Вип. 11. С. 142–150.
14. Шевченко М. Лінгвокультурологічний та дидактичний потенціал коротких гумористичних текстів у системі навчання іноземців української мови. *Linguodidactica*. 2021. Вип. 25. С. 251–262.
15. Barabasz-Rewak O. Візуалізація мислення у процесі викладання УМІ: ментальні мапи. *TEKA Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych*. 2021. № 6 (16). С. 117–136.

References

1. Balanova T. Zastosuvannia tekhnolohii «Mind Map» na zaniattiakh z anhliiskoi movy.

Transformatsii v ukrainskii osviti i naukovykh doslidzhenniakh: svitovyi kontekst : materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, Uman, 25–26 trav. 2017 r. Uman, 2017. S. 13–17.

2. Biuzen T. Mapa dumok. Dokladnyi posibnyk iz vyvchennia i zastosuvannia naïpotuzhnišohoho instrumenta myslennia u sviti. Lviv : Vydavnytstvo Staroho Leva, 2021. 224 s.

3. Liashko V. Mentalni karty yak zasib strukturuvannia ta vizualizatsii navchalnogo materialu na urokakh ukrainskoi movy ta literatury. *Pedahohichni obrii*. 2022. № 2 (122). S. 45–51.

4. Matsiuk H. Osoblyvosti formuvannia ukrainskomovnoi komunikativnoi kompetentnosti inozemnykh zdobuvachiv vyshchoi osvity. *Vykkladannia mov u vyshchykh navchalnykh zakladakh osvity*. 2022. Vyp. 40. S. 67–79.

5. Nazarevych L. Vid sliv do fraz: rol fleshkartok u formuvanni movlennievnykh navychok studentiv na zaniattiakh ukrainskoi movy yak inozemnoi. *Prychornomorski filolohichni studii*. 2024. № 6. S. 44–51.

6. Nazarevych L. Tandem-metod u navchanni ukrainskoi movy yak inozemnoi: dosvid vzaiemodii. *Ukrainska mova u sviti : zbirnyk VIII Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii*. Lviv, 21 serp. 2024 r. Lviv, 2024. S. 109–115.

7. Orda O., Novytska D. Intel'ekt-karty yak efektyvnyi metod navchannia inozemnoi movy maibutnogo inzhenera. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriiï : Psykholohiia*. 2020. T. 31 (70). № 4. S. 230–234.

8. Pohrebennyk I. Mentalni karty pry vykladanni ukrainskoi movy i literatury u zakladakh profesiino-tekhnicnoi osvity. *Ukrainska profesiina osvita*. 2018. № 4. S. 70–76.

9. Standart derzhavnoi movy «Ukrainska mova yak inozemna. Rivni zahal'nogo volodinnia A1 – S2». Kyiv : Natskomisiia zi standartiv derzhavnoi movy, 2024. 139 s.

10. Stankevych N. Ukrainska mova yak inozemna: metodyka navchannia vydiv movlennievoi diialnosti : navch. posib. Lviv, 2022. 184 s.

11. Khachatryan S. Karty znan, yikh pryznachennia, redaktor kart znan. rezhym dostupu : <https://www.kievoit.ippo.kubg.edu.ua/kievoit/2013/37/37.html> (data zvernennia: 10.02.2025).

12. Shakhina I., Medvediev R. Vykorystannia mentalnykh kart u navchalnomu protsesi. *Naukovi zapysky. Seriiï : Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohicnoi osvity*. 2015. Vyp. 8 (3). S. 73–78.

13. Shvets H. Pryntsyp tekstotsentryzmu v navchanni ukrainskoi movy yak inozemnoi. *Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi*. 2015. Vyp. 11. S. 142–150.

14. Shevchenko M. Linhvokulturolohichni ta dydaktychni potentsial korotkykh humorstychnykh tekstiv u systemi navchannia inozemtsiv ukrainskoi movy. *Linguodidactica*. 2021. Vyp. 25. S. 251–262.

15. Barabasz-Rewak O. Vizualizatsiia myslennia u protsesi vykladannia UMI: mentalni mapy. *TEKA Komisji Polsko-Ukrainskich Zwiqzków Kulturowych*. 2021. № 6 (16). S. 117–136.

MIND MAPS: THEORY AND PRACTICAL APPLICATION IN UKRAINIAN LANGUAGE CLASSES

Lesia Nazarevych

*Ternopil Ivan Puluj National Technical University
Department of Ukrainian and foreign languages
Ruska street, 56, room 307, 46001, Ternopil, Ukraine
phone: 067 747 27 44
email: lesia.te@gmail.com
<http://orcid.id/0000-0002-0566-9200>*

Halyna Matsiuk

*Ternopil Ivan Puluj National Technical University
Department of Ukrainian and foreign languages
Ruska street, 56, room 307, 46001, Ternopil, Ukraine
phone: 096 390 11 32
email: galuna.matsiuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8857-1857>*

The article explores the use of mind maps in teaching Ukrainian as a foreign language. Their role in developing coherent speech, particularly in acquiring grammar, vocabulary, and sentence construction, is examined. The authors argue that mind maps facilitate the systematization of knowledge, help students visualize grammatical structures, and establish logical connections between linguistic units. The article analyzes various types of mind maps tested at Ivan Puluj Ternopil National Technical University and the University of Wrocław, including the maps «Please», «Love», «Local Case», «Walk», «My Friend», «Dmytro and Emma's Day», and others. Their functions are outlined, such as visualizing grammatical rules, activating vocabulary, and developing coherent speech through interactive tasks on different platforms. Particular attention is given to the integration of mind maps into tandem learning and their role in intercultural communication. The methodological foundation of the study is a text-centered approach, which involves using mind maps as a tool for the gradual complication of language material. The article discusses exercises focused on changing tense forms, building narratives, conducting comparative analysis, and creatively modeling speech situations. Additionally, the study explores the potential of digital resources for creating and modifying mind maps, which helps optimize the learning process and enhance students' motivation for independent study. The findings suggest that mind maps are effective in teaching Ukrainian as a foreign language, as they combine traditional and innovative methods, facilitate deeper learning, and encourage interactive engagement. The study's results can be applied in the educational process of UMI (Ukrainian as a Foreign Language) to refine teaching methodologies and expand the range of pedagogical tools.

Key words: mind maps, memory maps, text-centered approach, development of coherent speech, visualization, keywords, Ukrainian as a foreign language, Xmind.

*Стаття надійшла до редакції 08.03.2025
доопрацьована 14.03.2025
прийнята до друку 18.03.2025*